

A városi versenyképesség dimenziói kisvárosok esetén

Poreisz Veronika¹

A városok a történelem során mindig központi funkciót töltek be egy ország gazdaságában, az innováció és a fejlődés központjai a városok, ezért a vizsgálatuk mindig időszerű és aktuális. Egy ország városhálózata azonban nemcsak nagyvárosokból áll, a vidéki térségek, régiók is rendelkeznek kisebb-nagyobb központokkal, amelyek szintén a gazdaság és a társadalom szerves részét képezik. A vidéki térségeket sem szabad elhanyagolni a tudományos kutatás során, a vidékfejlesztés, területfejlesztés fő célja ugyanis ezen térségek felzárkóztatása, a gazdaság élénkítése, a népesség jólétének növelése többek között megélhetési lehetőségek megteremtésével.

A tanulmány fő célja szakirodalmi áttekintést nyújtani a versenyképességről, a vidéki kisvárosokról és az ismertetett mérési módszerek alapján javaslatokat adni konkrétan a vidéki települések vizsgálatára és a versenyképesség tényezőinek feltárására.

Kulcsszavak: versenyképesség, kisvárosok, városhálózat, sikertényezők

1. Bevezetés

A városi versenyképességének vizsgálatához elengedhetetlen az adott ország városhálózati jellegzetességeinek figyelembe vétele. Magyarországon Budapest után a legnagyobb város Debrecen, melynek lakosságszáma épphogy meghaladja a kétszázezer főt, jóval kisebb méretű tehát a fővárosnál. A többi nagyobb város illetve megyeszékhely lakosságszáma még ettől is elmarad, a kisvárosok népessége jellemzően 2000-20000 fő között mozog. Ezen kívül hazánk településszerkezetére a főváros-központúság mellett a szétaprózottság jellemző, sok településsel rendelkezünk (Beluszky 2003). Hazánk NUTS 2-es szintű régió közül a Közép-Magyarország régió kivételével mindegyik a konvergencia régiók közé tartozik, ami az jelenti, hogy ezek a települések kaphatnak több támogatást, élveznek prioritást pályázatok elbírálásánál. A Széchenyi 2020 elnevezésű, 2014 és 2020-as Európai Unió programozási időszak fő célkitűzései között a fenntarthatóság mellett a munkahelyteremtés, közle-

---

¹ Poreisz Veronika, PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola (Győr).

kedés-fejlesztés és vállalkozásfejlesztés illetve innováció szerepel, mint prioritás (Magyarország Kormánya 2014). A korábbi programozási időszakban például összesen 1033,68 milliárd Ft-tal támogattak 11255 projektet hátrányos helyzetű kistérségben (NFÜ 2014). A Vidékfejlesztési Minisztérium szerint a vidékfejlesztés fő célja pedig, hogy visszaadják a vidéki élet értelmét, a kistelepüléseken javítsák az életminőséget, fejlesszék az infrastruktúrát és támogassák a vállalkozásokat (Vidékfejlesztési Minisztérium 2014).

A vidékfejlesztés fontosságát támasztják alá, hogy a rurális térségekben élőknek sem szabad gazdasági vagy társadalmi hátrányba kerülniük. Természetesen nem az a cél, hogy nagyvárosokká váljanak a kisebb vidéki települések, csupán a saját területi szintjükön tudjanak versenyképesek maradni, a kistérségük, központjai lenni és munkaerő piaci illetve szolgáltató vonzáskörzetté válni a régió lakossága számára (Szörényiné Kukorelli 2011, Mezei 2006). A szinergikus hatásoknak köszönhetően pedig, ha egy város fejlődik, a környező települések számára is előnyös lehet. Egy régió gazdasági fejlettségét ugyanis nemcsak egy városban, hanem a régióban található összes településen (beleértve a falvakat, községeket is) megtermelt jövedelem, kibocsátás, jelen lévő foglalkoztatás határozza meg többek között (Lengyel-Rechnitzer 2004).

2. Városok Magyarországon

Magyarország 3176 települése közül összesen 304 minősül jogállása szerint városnak, amely nem főváros vagy kerülete, nem megyei jogú város illetve megyeszékhely (1. táblázat).

1. táblázat A magyar települések jogállás szerinti megoszlása 2014-ben

Típus	Darabszám	Százalék
fővárosi kerület	23	0,72
község	2705	85,17
megyei jogú város	5	0,16
megyeszékhely, megyei jogú város	18	0,57
nagyközség	121	3,81
város	304	9,57
Összesen	3176	100,00

Forrás: Saját szerkesztés KSH T-STAR (2014) adatbázis alapján

Jelen fejezetben a továbbiak során a szimpla város megnevezés erre a kategóriára fog utalni, a megyei jogú városokat és megyeszékhelyeket relatív méretüknél

és széles körű funkcióiknál fogva nagyvárosként értelmezzük. A települések legnagyobb része (89%) község vagy nagyközség. Jelen tanulmány főként a városi rangú településekre fókuszál. A 304 város közül a legkisebb város a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pálháza, melynek lakosság száma 1.075 fő volt, míg a legnagyobb a Pest megyei Dunakeszi 40.441 fővel, összesen 3.144.472 fő élt város jogállású településen 2013-ban (lakónépesség 2013-ban év elején) (KSH T-STAR 2013). A magyar lakosság közel egy harmad része lakik tehát a tanulmány felfogásában értelmezett városban, ami nem elhanyagolható szám, ezen települések fejlesztése tehát kiemelt fontosságú.

2. táblázat A város jogállású települések népességszám szerinti megoszlása 2014-ben

Népesség kategória	Darabszám
1000 - 1999	6
2000 - 4999	82
5000 - 9999	98
10000 - 19999	82
20000 - 49999	36
Összesen	304

Forrás: Saját szerkesztés KSH T-STAR (2014) adatbázis alapján

A 2. táblázat szemlélteti a városok népességszám szerinti megoszlását. A magyar városok többsége 10.000 fő alatti, ám vannak kiemelkedő lakosságszámú települések is, 20.000 feletti lélekszámmal (KSH T-STAR 2014). Fontos megemlíteni a városodás jelenségét, ami a tényleges központi funkciók nélküli városok kialakulását jelenti. Számos olyan település létezik, mely városi rangot nyert (ez a jelenség a 2000 évektől felerősödött, az EU csatlakozás idején kicsúcsosodott és azóta is tart), ám tényleges vonzáskörzettel, magasabb szintű szolgáltatásokkal nem rendelkezik. A tényleges városkeletkezés ritka volt az elmúlt fél évszázadban Beluszky szerint (2003), a várossá fejlődés is elenyésző volt, a városok számának gyarapodása csupán a nagyközségek városi rangjának elnyerésének köszönhető.

A magyar városkutatások, településhierarchia részletes vizsgálata Beluszky (2003) nevéhez köthető. Kutatásában nemcsak leírta a magyar településszerkezet történetét, kialakulását, hanem osztályozta különféle szempontok szerint a városokat és falvakat. A városok településhálózatban betöltött szerepe a városi hierarchiára utal, ami a központi funkciók szintjétől függ. Intézmények meglétével határozták meg az egyes szinteket. A települési hierarchiaszint a következőképp alakult: 1. Főváros, 2. Regionális központok, 3. Megyeközpontok, 4. Középvárosok, 5. Kisvárosok, 6. Városias jellegű települések. Kisvárosi és további városi jellegű intézmények

közé például a városi bíróságokat, földhivatalokat, munkaügyi kirendeltségeket, középiskolákat, autókereskedéseket, pénzintézeteket soroltak. Beluszky (2003) szerint a magyar középvárosok jobban hasonlítanak a kisvárosokhoz, a lélekszámban illetve egy-egy intézmény, szolgáltatás nagyobb számban való jelenléte adja csak a különbséget. A kisvárosok jellemzői főként abban ragadhatók meg, hogy járási székhelyek voltak (illetve nemrégiben az újra kialakított járások központjaivá válhattak), tradicionális kisvárosként írhatók le, korábban piacközpontok, kereskedővárosok voltak. Az iparosodásuk sem történt meg, sokuk tipikusan mezővárosi múlttal rendelkezik. A kisvárosi szint alatti városok ebből a kategóriából sülyedtek le, semmint falvakból fejlődtek ki. Ma Magyarországon kisvárosi vonzáskörzetek fedik le az ország egészét, nem található kifejezetten városhiányos térség hazánkban, azonban ezek a vonzáskörzetek nyitottak, inkább a megyeközpontok felé áramlik a lakosság a szolgáltatások igénybevételére. A járások megszűnése idején regionális igazgatási szerepkört nem töltöttek be, azonban ezt a funkciót mára visszakapták. Az adminisztrációs funkció (például földhivatalok, bíróság, körjegyzőség, munkaügy) folyamatosan fennállt. A szolgáltató szerepkör, főként pénzügyi területen azonban továbbra is hiányos. Beluszky (2003) az előbb ismertetett csoportosítás mellett elvégezte a városok funkcionális (ipar szerkezete alapján történő) típusokba sorolását is. Ezt továbbvetve megalkotta Magyarország komplex várostípusait a városhierarchiában elfoglalt hely, a lélekszám, a történeti jellegzetességek, dinamizmus indikátorok bevonásával. A hierarchia csúcsát Budapest, mint világváros, főváros foglalja el. Ezt követik a regionális centrumok, melyek a vidéki nagyvárosaink, majd a sorban a megyeközpontok következnek. A negyedik helyen a központi szerepkörű középvárosok jellegformáló iparral találhatók. Az ötödik csoport a központi szerepkörű kisvárosok (többszire) jellegformáló méretű iparral, majd a hatodik helyen az iparvárosok találhatók. Külön csoportot kaptak az üdülővárosok (7.) és az agglomerációs települések – kertvárosok (8.) és egy városunk, Záhony vasutas-városnak minősült (9.). Megkülönböztetett városiasodó településeket (10.) és városi funkció nélküli (11.) településeket is. Beluszky többször is kiemeli, hogy a magyar középvárosok inkább „nagyra nőtt” kisvárosok. A kisvárosok kategórián belül a tradicionális kisvárosok adminisztratív-kereskedelmi-szolgáltató központok iparral csoport a legjelentősebb, az egykori mezőváros kisvárosok és speciális szerepkörű kisvárosokhoz pedig 10-20 települést sorolt (Beluszky 2003).

3. Versenyképességi modellek alkalmazhatósága kisvárosokra

3.1. Általános és városi versenyképességi modellek

A verseny a szűkös javak, erőforrások iránti rivalizálásként írható le. A területi egységek versenyének fő célja a hosszú távú jövedelemnövelés a helyi gazdasági fejlődés elősegítésével, amely különféle területi egységek közt (régiók, városok) zajló folyamat és lényege az alulról szerveződés (Lengyel 2010). A verseny fogalma területi egységek között és vállalatok között értelmezve eltérhet. A területi egységek közti verseny élesedése a regionális versenyképesség vizsgálatában előtérbe kerülését eredményezte (Lukovics 2008). A városok versenyét Lengyel–Rechnitzer (2000) szerint a globalizáció hozta előtérbe. A városok is részesei a területi versenynek, azok is helyi csoportok, politikák segítségével próbálnak előnyösebb helyzethez jutni explicit vagy implicit módon, a verseny pedig többek között befektetésekért, népességvonzásért, forrásokért zajlik. A jövedelmek tartós növekedése kulcstényező a városi versenyképességben, amely a GDP mértékével illetve a foglalkoztatottsággal is mérhető (Lengyel–Rechnitzer 2000).

A „piramismodell” a regionális versenyképesség tényezőit írja le és ismerteti annak célrendszerét (Lengyel 2010). A modell véleményünk szerint nem kizárólag régiókra, hanem városokra is adaptálható. Egy város sikerességének vizsgálatához azonban elengedhetetlen a települést magában foglaló régió gazdaságának, fejlettségének megismerése. Jóval kedvezőbb helyzetben a lehet például egy olyan kisváros, amely gazdaságilag fejlettebb régióban található. A városi versenyképesség vizsgálatára számtalan hazai és nemzetközi kutatás született, melyek részletes bemutatására terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség, ezért egy-egy kiragadott példával kívánjuk szemléltetni a városok versenyképességének kutatási módszereit. A piramis modell (Lengyel 2010) alaptényezői a kisvárosokra következőképp adaptálhatók és értelmezhetők:

Sikerességi faktorok:

- *Gazdasági szerkezet:* meg kell vizsgálni, hogy a településen van-e nagyobb vállalkozás, a lakosok miből élnek, mi a fő foglalkoztatási ágazat, hova járnak dolgozni. Ha maga a település is rendelkezik megfelelő gazdasági környezettel akár a környező falvaknak is nyújthat egy központi funkciót. A városban előforduló iparágakat is fel kell mérni, például mezőgazdaság vagy ipar orientált-e a település és megvizsgálni a kis-és középvállalkozások számát.
- *Társadalmi szerkezet:* az iskolai végzettség, jövedelem a meghatározó. A kisvárosoknak ösztönözni kell az egyetemi végzettségük helyben maradását.

- *Innovációs kultúra*: a „low-tech” innováció lehet releváns, például egy új mezőgazdasági eljárás kifejlesztése vagy valamilyen kulturális termék kialakítása, esetleg kézműves termékek gyártása.
- *Döntési központok*: a kisváros vezetésének szerepe meghatározó illetve esetlegesen a jelen lévő civil szervezetek
- *Regionális elérhetőség*: az infrastrukturális hálózat nagyban meghatározza a város versenyképességét, a közúti és vasúti elérhetőség is kedvező hatással bír. A vonat és buszjáratok gyakoriságát, menetidejét a regionális központba illetve a környező kistelepülésekre lehetne vizsgálni és a közutak minőségét. Azonban településen áthaladó forgalmas utak versenyképességet ronthatnak, mert romlik az életminőség.
- *Környezet minősége*: rurális térségek előnyben vannak a nagyvárosokkal szemben, mert kevésbé zsúfoltak és nagyobb a zöldterületek aránya. Azonban a szennyezés itt is problémát okozhat.
- *Munkaerő felkészültsége*: a helyi lakosok végzettsége, munkatapasztalatai meghatározóak.
- *A régió társadalmi kohéziója*: civil kezdeményezések száma vonatkozhat ide.

Az alaptényezők a sikerességi faktorokkal szoros összefüggésben állnak. A kutatás-fejlesztés az innovációs kultúrához köthető. Az infrastruktúra és humán tőke alaptényező részben a regionális elérhetőség (úthálózat, közüzemi szolgáltatások, tömegközlekedés) részben a társadalmi szerkezethez és munkaerő felkészültségéhez kapcsolódik (végzettség, szakemberek). A kívülről jövő befektetések a kisvárosok számára akkor lesznek realizálhatók, ha a fent részletezett tényezőkben sikeresek tudnak lenni és tőket odavonzani, cégeket megtartani. A kis és középvállalkozások a kisvárosoknál különösen nagy jelentőségű alaptényező, hiszen helyi vállalkozók lehetnek a fejlődés mozgató-rugói. Az intézmények és társadalmi tőke alaptényező pedig főként az önkormányzatra, oktatási intézményekre és egyéb közintézményekre utalhat valamint a civil szervezetek szerepére. A fő célhoz, az életminőség és élet színvonal növeléséhez a regionális, térségi és városi jövedelem – munkatermelékenység – foglalkoztatottság alapkategória-hármasban nyújtott teljesítmény növekedése járulhat hozzá, melyeket a fent ismertetett alaptényezők és sikerességi faktorok határoznak meg (Lengyel 2010).

A területi koncentráció több szinten, országos, regionális és városi szinten is előnyökkel jár a koncentráció, ami iparági klaszterek kialakulásához vezethet (Porter 2000, Lengyel–Rechnitzer 2004). A kisvárosokra vonatkoztatva az agglomerációs előnyök kevésbé hangsúlyosak, hiszen nem telepednek le nagy számban vállalatok, inkább egy-két gyár vagy nagyobb cég jellemző, amelyek főként a kedvezőbb ingatlanárakat használja ki és az olcsóbb munkaerőt. Ennek ellenére egy-egy iparág kon-

centrálódása előfordulhat (főként mezőgazdaság, kézműves jellegű élelmiszergyártás és iparművészeti termékek előállítás). A rátermett, megfelelően képzett városvezetés a kisvárosok esetén is lényeges, a politikai döntések pedig inkább külső tényezőként vannak jelen.

Kresl (1995) a városi versenyképesség hat meghatározó tényezőjét definiálta: magasan képzett munkaerő és magas keresetek; a termelésben a fenntarthatóságra kell törekedni, vonzó termékeket kell előállítani; a gazdasági növekedésnek a teljes foglalkoztatottsághoz kell közelítenie; a városnak meg kell határozni azt a speciális tevékenységet, amin a jövője alapul és a városnak növelnie kell a pozícióját a hierarchiában. A versenyképességet szerinte két alapvető komponens határozza meg, a gazdasági (termelés és infrastruktúra) illetve a stratégiai determináns (politika, intézményi minták). Ezen megállapításból a kisvárosokra leginkább az a gondolat adaptálható, hogy meg kell találniuk azt a speciális területet, tevékenységet, amelyvel kiemelkedhetnek. Jensen-Butler (1997) szerint a város versenyképességét leginkább az országos illetve a nemzetközi hierarchiában elfoglalt helye határozza meg és a közszolgáltatások infrastruktúrája (közlekedési, kommunikációs és áramszolgáltatás, víz-és csatornahálózat), a városi kormányzás hatékonysága, a kutatás-fejlesztési tevékenységek volumene, az oktatás és az emberi erőforrás is jelentős mértékben befolyásolja. Enyedi (1997) megállapításai is összhangban vannak a külföldi szakirodalommal, szerinte a városi versenyképességet a szolgáltató szektor előretörése, az innovációs készség megléte, a negatív externáliák kiküszöbölése, a középosztály meghatározó szerepe, a nemzetközi kapcsolatok kiépítése és a jövedelmi szint és foglalkoztatás javításából adódó életszínvonal növekedés eredményezi (Enyedi 1997). Kisvárosoknál a nemzetközi kapcsolatok kevésbé relevánsak, inkább a határmenti települések esetén lehetnek lényegesek.

A városi versenyképesség mérésére számos indikátort alkalmaznak a kutatók, a csoportosítások általában gazdasági és társadalmi megkülönböztetéseken alapulnak (Szirmai 2009), de gyakori még a környezeti tényezők különválasztása is (So-Shen 2004) vagy egy speciális területre való fókuszálás, például az innovációs képesség számbavételének vizsgálata (Grosz-Rechnitzer 2005). Számos indikátorrendszert alkottak meg a kutatók, ám ezek teljes körű bemutatására nem vállalkozunk, inkább kiragadunk egyet, amely jól reprezentálja a gazdaság- társadalom-környezet dimenzióhármast (3. táblázat).

So-Shen (2004) versenyképességi indikátorrendszert alkalmaz, melynek mutatói közül a gazdasági versenyképesség tényezőinél a gazdaság szerkezete és a helyben foglalkoztatottak száma lehet releváns kisvárosokra. A szociális és környezeti versenyképesség mutatói véleményünk szerint jól adaptálhatók. A városok versenyképességének tanulmányozásához nem szabad figyelmen kívül hagyni a többi területi szintet (ország, régió, vállalat) sem és törekedni kell minél több területről

(gazdaság, társadalom, kultúra) indikátorok választására, hiszen így kaphatunk teljes képet az adott településről.

3. táblázat Egy, a városok versenyképességének mérésére alkalmazott indikátor-rendszer

Főcsoportok	Mutatók csoportjai
Gazdasági versenyképesség	Városi gazdasági kapacitás növekedése Gazdasági teljesítmény Gazdasági struktúra
Szociális versenyképesség	Városi fejlettség Oktatás és képzés Szociális biztonság Életminőség
Környezeti versenyképesség	Kormányzati hatékonyság Személtelbánás Környezeti tényezők

Forrás: So–Shen (2004, 75. o.)

Az innováció is szorosan összefügg egy város versenyképességével, hiszen az a gazdasági fejlődés egyik mozgatórugója, napjaink technológiai fejlődésének indikátora. Az innovációs rendszerek, ezen belül is a területi (vagy regionális) innovációs rendszerek vizsgálata a közelmúltban került reflektorfénybe, hiszen a régiók szereplői egyre inkább próbálják kiaknázni a helyi tevékenységek sikerességéből, gazdasági kapcsolatok erősödéséből, kialakuló szinergiákból származó előnyöket. Az adott térség innovációs potenciáljáról a rendszer elemei és kapcsolatainak vizsgálata során nyerhetünk információt (Bajmócy 2008). A vidéki kisvárosoknál a „low tech” vagy rurális innováció játszhat nagy szerepet a versenyképesség javításában. A nagyvárosok innovációs potenciáljának vizsgálatára és a városok összehasonlítására irányuló kutatás (Grosz–Rechnitzer 2005) faktor, majd klaszterelemzés használatával pozícionálta a hazai megyei jogú városokat. A számos társadalmi, gazdasági és demográfiai jellegű indikátort öt főkomponenssé alakították, amelyek a klaszterképzés alapjául szolgáltak (4. táblázat).

A kisvárosok vizsgálatához a 4. táblázatban bemutatott indikátorok közül nem alkalmazható mindegyik. A gazdasági komponensnél ki kell még térni a gazdasági szervezetre, a főbb iparágakra és nemcsak a cégek számára, de azok méretére is. A munkaerőpiaci és humán erőforrás komponens összevonhatóvá válik véleményünk szerint a vidéki kisvárosok tekintetében, csak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányát és oktatási intézmények számát tartanák meg, viszont kiegészítenék a különféle szakmai, szakmunkás végzettségekkel is. A társadalmi komponensből a helyi fórumokat, helyi szervezetek számát emelnék ki. Az innováció tekintetében a sza-

badalmak száma és az innovatív tevékenységek jelenléte szerepelne egy kisváros-versenyképességi mutatóban.

4. táblázat Az innovációs potenciál indikátorai

Főkomponens	Példák a változókra
<i>Gazdasági főkomponens</i>	Foglalkoztatottsági és munkanélküliségi mutatók Adófizetők aránya Személygépkocsik száma, távbeszélő vonalak száma Vállalkozások száma
<i>Munkaerő-piaci főkomponens</i>	Vezető, értelmiségi foglalkoztatottak aránya Szellemi foglalkoztatásúak aránya Egyetemi végzettségűek aránya
<i>Humán erőforrás főkomponens</i>	Vezető oktatók száma Főiskolai, egyetemi, középiskolai intézmények száma MTA köztestületi tagok száma Felsőfokú oklevéllel rendelkezők aránya
<i>Társadalmi aktivitás főkomponens</i>	Részvétel a választásokon Nonprofit szervezetek és a számukra felajánlott adó 1%-a Helyi nyilvánossági fórumok
<i>Innovációs főkomponens</i>	Innovatív kezdeményezések száma K+F cégek száma Bejegyzett domain szerverek száma Innovációs és K+F intézményhálózat összetettségi mutató

Forrás: Saját szerkesztés Grosz–Rechnitzer (2005, 212. o.) alapján

A várostérségek versenyképességének társadalmi tényezőiről 2009-ben készítették felmérést, melynek során nemcsak a gazdasági, foglalkoztatottsági, intézményi adatokat vették figyelembe, hanem a társadalmi konfliktusokat, a helyi elit véleményét is vizsgálták (Szirmai 2009). A kutatás területi egysége, a várostérség újdonságot jelentett, hazánkban elsőként vizsgálták a versenyképességet ezen a szinten. Gazdasági (1993 és 2003 közötti adatokból) és társadalmi versenyképességi (1993 és 2005 közötti adatokból) rangsort állítottak fel városok, városkörnyék és várostérségek között. A gazdasági versenyképesség részeként a gazdasági teljesítményt, adófizetők számát, gazdasági szervezeteket és foglalkoztatottak számát, végzettségét vették figyelembe. A társadalmi versenyképesség elemei helyi kulturális és szabadidős szolgáltatások, az önkormányzati szolgáltatások, az infrastruktúra, a bűnözés mutatószámai, szociális viszonyok illetve környezeti tényezők voltak (Szirmai 2009). Véleményünk szerint a mutatórendszer jól alkalmazható kisebb településekre is, a társadalmi versenyképességet mérő indikátorok közül különösen fontosnak tartjuk a helyi kulturális és szabadidős szolgáltatások felmérését és az önkormányzat szerepének vizsgálatát.

A hazai kistérségek innovációs képességének összehasonlítását és azok csoportosítását, innovációs képességeik térbeli eloszlásának szabályszerűségeinek kimutatását a Bajmócy–Szakálné Kanó szerzőpáros végezte el (2009), kialakítva a Kistérségi Innovációs Indexet. Maguk az index megalkotói dolgoztak a mutató folyamatos továbbfejlesztésén és tesztelésén. Kiinduló adatbázisukban négy dimenziót vettek megfigyelés alá (melyek összesen 32 mutatót tartalmaztak): tudás-teremtés, tudás-kiaknázás, innovációs háttér-infrastruktúra és kapcsolatok. A funkciók az innovációs rendszeren belül önállóan is értelmezhetők, egymással összefüggésben pedig a Kistérségi Innovációs Index mutatja a teljesítményt (Bajmócy 2012).

Az első, 2009-es elemzés három fő lépésből állt: az alkalmazható indikátor-készlet kiválasztása, a kistérségek rangsorolása majd csoportosítása. A három-féle mutató csoport, melyet alkalmaztak, a tudás-teremtés (például K+F helyek száma, költségei) tudás-kiaknázás (például export értékesítés bevétele, szellemi alkotások jövedelme) és „smart” infrastruktúra (például nappali tagozatos hallgatók száma, könyvtári beiratkozások, kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma) nevet viseli. Kialakítottak egy „kistérségi innovációs indexet”, amely az European Innovation Scoreboard (EIS), egy évről évre újra lefolytatott nemzetközi kutatás módszertanát veszi alapul és az előbb ismertetett három alindex számtani átlaga. Ezen alindexekből klaszterelemzéssel képeztek csoportokat, melyek autokorreláltságát is mérték Moran Index illetve Lokális Moran Index segítségével. Eredményeik hatalmas területi egyenlőtlenségeket mutatnak, erős innovációs képességgel csupán 6 kistérség (köztük Budapest) rendelkezik, 28 terület közepes innovációs képességgel bír, „féloldalas” innovációs képessége 5 térségnek van, a legtöbb hazai kistérség azonban a gyenge innovációs képességű csoportba tartozik (Bajmócy–Szakálné Kanó 2009).

Az index fő haszna a relatív pozíció kirajzolása, csoporton belül nyújt használható információkat, megadja a térségek körét, amelyekhez egy adott térség teljesítményét kell mérni (Bajmócy 2012). Kisvárosok vizsgálatához az innováció tekintetében a szabadalmak száma, innovatív kezdeményezések és a rurális innováció aránya lehet mérvadó szempont, mert kutatások is igazolták, hogy a high-tech innováció elsősorban nagyvárosi térségekben, egyetemi és vállalati központokban csoportosul. Azonban egy kisváros is rendelkezhet innovatív kezdeményezésekkel, újító vállalkozókkal, de gazdasági szerkezetükből adódóan ez lehet, hogy a mezőgazdaság, iparművészet, élelmiszergyártás, turizmus vagy valamilyen szakmunkás tevékenység területén jelenik meg.

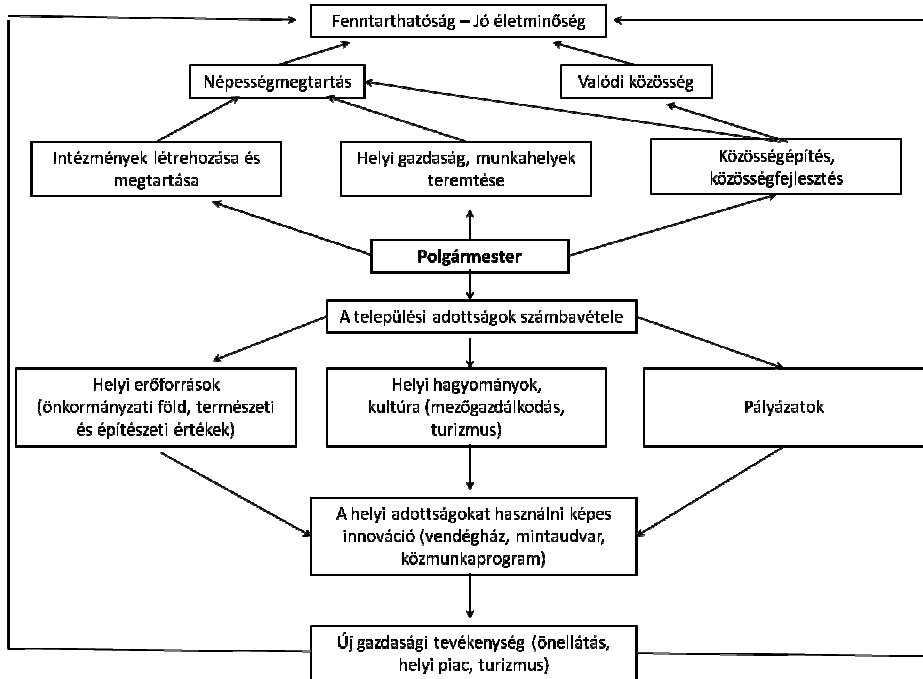
3.2. *Aprófalvak sikermodelljének alkalmazhatósága kisvárosokra*

Horváth (2013) alkotta meg a legkisebb települések, azaz a törpefalvakra vonatkozó sikermodellt, amely azok versenyképességi tényezőinek is tekinthető. Az alapvető

cél a kis falvak fenntarthatóságának elérése, a lakosok életminőségének javítása. Ehhez két tényezőt azonosított, a népességmegtartást és a valódi közösség meglétét. Előbbi a nagyarányú elvándorlás megakadályozására szolgál, hiszen közismert trend a kis falvak elnéptelenedése, elöregedése, a fiatalok városokba vándorlása (Horváth 2013). Párhuzamba állítható a gondolatmenet a kisvárosok helyzetével, hiszen azok is hasonló problémákkal küzdenek, sok fiatal, főként magasabb végzettségű, városokba költözik. A valódi közösség kialakítása nemcsak kötődést, hagyományörzést eredményezhet, de a civil aktivitás, részvétel az életminőség javulásához járulhat hozzá. Mindezek megvalósításához három tényezőre van szükség: intézmények létrehozása és megtartása, helyi gazdaság fejlesztése, munkahelyek teremtése és közösségépítés. A polgármesternek központi, összefogó szerepe van a modellben, az ő személyiségén, rátermettségén múlik a falvak sikeressége (Horváth 2013). A kisvárosok esetén is nagy szerepe van a megfelelő vezetésnek, azonban itt a település mérete miatt nem kizárólag egy személynél összpontosulnak ezen funkciók, hanem megoszlik az önkormányzat tagjai, helyi civil kezdeményezések vezetői között. Ahhoz, hogy meghatározzák a törpefalvak a fejlesztési irányait, számba kell venni a helyi sajátosságokat, adottságokat, ami szintén a vezetőség feladata. Meg kell vizsgálni, milyen helyi erőforrásokkal rendelkezik a település (termőterület, termálvíz, építészeti értékek, természeti látnivalók stb.). A helyi hagyományoknak, kultúrának is nagy szerepe van, például egy meghatározott népi hagyományra tudnak építkezni és turistákat vonzani. Ezen kívül a különféle pályázatok nyújthatnak nagy segítséget a településeknek. Az Európai Unió által támogatott projektekből fejleszthetnek, bővíthetnek, továbbá a vidékfejlesztési programok is kifejezetten a rurális térségeket helyezik előtérbe. Fontos, hogy olyan területen fejlesszenek, vezessenek be valamilyen innovációt, ami helyi adottságokra épül (például mintagazdaság, falusi turizmus, új gazdálkodási eljárás stb.). Ezen tevékenységek összessége lehetőséget biztosít például az önellátás megvalósítására, turisztikai fejlesztésekre, helyi piac növekedésére, amelyek a gazdaságot élénkítik és fenntarthatóságot, jobb életminőséget eredményeznek (Horváth 2013).

A kisvárosokra vonatkoztatva a modell tanulsága a helyi adottságok kihasználásában áll megfelelő vezetéssel és helyi közösségfejlesztéssel. Meg kell határozni a fejlesztési irányt vagy irányokat, mint például a turizmus megfelelő természeti kincsek, építészeti látnivalók, esetlegesen fürdő megléte esetén vagy mezőgazdaság, helyi termelői bázisra építve. De ezen tevékenységek összefonódása, együttes fejlesztése is jó irány, például ha a helyi termelők látják el az éttermeket friss zöldséggel, gyümölcssel. A kisvárosok esetén a modellt érdemes kiegészíteni a vállalati szektorral is, a kkv-k jelenlétét megvizsgálni és letelepedésüket, alakulásukat ösztönözni elengedhetetlen tényező. Emellett az infrastruktúra fejlettsége és a közlekedés minősége is nagy szerepet játszik városok esetén.

1. ábra A törpefalvak sikermodellje

Forrás: Horváth (2013, 158. o.)

3.3. *Kisvárosok versenyképességét mérő indikátorrendszer*

Egy kisvárosok versenyképességét vizsgáló kutatás során alkalmazható indikátorokat tartalmazó mutatórendszerre tettünk javaslatot (5. táblázat).

Első lépésben gazdasági, társadalmi és környezeti versenyképesség főcsoportokat hoztunk létre. Ezen belül található a részletesebben kifejtett csoportok, melyek további mutatókra bonthatók. Az egyes mutatók értékeinek meghatározására különféle indexek szolgálhatnak, melyek számszerűsíthetők. Ezen indexek összeállítása, pontos meghatározása további kutatási feladat. A kisvárosok egyes csoportokban elért értékeit rangsorok segítségével lehet értelmezni. Minden vizsgálatba bevont települést értékelni lehet és sorba rendezni a mutatók alapján elért eredményeik nyomán, hogy kialakítsunk egy versenyképességi rangsort. A gazdasági versenyképességi csoport tartalmaz egy olyan speciális elemet, hogy húzóágazat, kitörési pont megléte. Ez a mutató arra utal, hogy a település rendelkezik-e olyan tényezővel, erőforrással, infrastruktúrával, iparral, ami kiemelkedő (például egy fürdő, egy nagyvállalat, termelőszövetkezet stb.).

5. táblázat Kisvárosok versenyképességi tényezőit vizsgáló mutatórendszer

Főcsoportok	Csoportok	Mutatók
Gazdasági versenyképesség	Oktatás, iskolázottság	Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya Szakemberek száma Oktatási intézmények száma
	Gazdasági szerkezet (foglalkoztatottak száma)	Mezőgazdaság Ipar Kereskedelem Turizmus + Munkanélküliségi ráta
	Vállalati szféra	Egyéni vállalkozók száma Vállalatok száma
	Innováció	Szabadalmak száma Innovatív kezdeményezések száma Rurális innovációk aránya
	Húzóágazat, kitörési pont megléte	
Társadalmi versenyképesség	Társadalmi részvétel	Civil szervezetek száma Közösségi programok száma
	Önkormányzat	Vezetőség iskolai végzettsége Megalósult projektek száma Önkormányzati szolgáltatások száma
	Kultúra	Kulturális programok, fesztiválok száma Kulturális termékek száma Népi hagyományok száma
Környezeti versenyképesség	Infrastruktúra	Közüemi infrastruktúra fejlettsége Utak minősége Közúti elérhetőség Vasúti elérhetőség Tömegközlekedés gyakorisága
	Természet	Természeti értékek száma Védett területek aránya Folyók, tavak száma Tisztaság mértéke

Forrás: Saját szerkesztés

Ezen kívül a gazdaság szerkezetének vizsgálata jelenik meg hangsúlyosan. A társadalmi versenyképességben az önkormányzat szerepét, programjait, szolgáltatásait is felmérenék illetve a hagyományok számbavételére is irányulna mutató. A versenyképesség fő tényezői közé a gazdasági, társadalmi és környezeti faktorokat sorolja a legtöbb kutatás és számszerűsíthető mutatókat ad meg a dimenziók mérésére. A kisvárosok versenyképességének javítására mindhárom tényező kapcsán beruházásokat kell végrehajtani, az externáliákat kiküszöbölni és az előnyöket, speciális tulajdonságokat (például egy üdülő településnél) kihasználni. A helyi közösségnek

és kormányzatnak is nagy szerepe lehet, hiszen a fejlesztési források uniós pályázatokból nyerhetőek. Véleményem szerint egy magyar kisváros helyzete nagyban függ régiójának gazdasági fejlettségétől, a település elérhetőségétől illetve az ipari struktúrájától. A településeknek meg kell találniuk az a kitörési pontot, azt a tényezőt, melyben sikeresek lehetnek (például mezőgazdaság, turizmus, képzés, oktatás) és ennek fejlesztésével javítható versenyképességük, a helyi kezdeményezéseknek és vezetésnek pedig kulcsszerepe van ebben.

4. Összegzés

A versenyképesség mérésére sokféle gazdasági, társadalmi, demográfiai mutató figyelembe vétele szükséges. A jól számszerűsíthető adatokon kívül léteznek még nehezen mérhető tényezők, mint a tudás-átadás, szinergia, vállalatok közötti kapcsolatok. Ezeket kvalitatív módszerekkel, például egy vállalati interjú vagy kérdőív segítségével lehet vizsgálni, a „hard” tényezőkről pedig statisztikai adatok szolgáltatnak információkat. Érdemes figyelembe venni, nemcsak a high-tech szektor újításait, jelenlétét, hanem a fenntarthatóságra törekvő, innovatív kezdeményezéseket szintén produkáló low-tech iparágakat és a rurális innovációkat is (például mezőgazdaságban), hiszen ezek is a gazdasági növekedéshez járulnak hozzá. Egy jövőbeli kutatás jó kiindulópontja lehet a fent ismertetett indikátorok és mutatók felhasználása, kiegészítve az ugyan nem városi, hanem térségi, regionális vagy megyei szinten folytatott kutatásokban felhasznált indexekkel, melyeket városokra is lehetne interpretálni. A világvárosok versenyképességének mérésére használt mutatók a kisebb városokra is használhatók illetve fordítva, azonban az összehasonlítások során mindenképp ügyelni kell a hierarchiában elfoglalt hely figyelembevételére.

Véleményünk szerint egy magyar kisváros helyzete nagyban függ régiójának gazdasági fejlettségétől, a település elérhetőségétől illetve az ipari struktúrájától. A településeknek meg kell találniuk az a kitörési pontot, azt a tényezőt, melyben sikeresek lehetnek (például mezőgazdaság, turizmus, képzés, oktatás) és ennek fejlesztésével javítható versenyképességük, a helyi kezdeményezéseknek és vezetésnek pedig kulcsszerepe van ebben.

Felhasznált irodalom:

- Bajmócy Z. (2008): A regionális versenyképesség értelmezése és számbavétele a tanulás alapú gazdaságban. In Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. JATEPress, Szeged, 26-46. o.

- Bajmócy Z. (2012): Innovációs index kistérségi szinten. Csak játék a számokkal? In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.): *Regionális innováció képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 13-32. o.
- Bajmócy Z. – Szakálné Kanó I. (2009): Hazai kistérségek innovációs képességének elemzése. *Tér és Társadalom*, 23. évf., 2, 45-68. o.
- Beluszky P. (2003): *Magyarország településföldrajza. Általános rész*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Enyedi Gy. (1997): A sikeres város. *Tér és Társadalom*, 4, 1-7. o.
- Grosz A. – Rechnitzer J. (2005): *Régiók és Nagyvárosok Innovációs Potenciálja Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs–Győr.
- Horváth E. (2013): Kicsik között a legkisebbek – A törpefalvak sikerének kulcstényezői. *Doktori értekezés*, Széchenyi István Egyetem, Győr.
- Jensen-Butler, C. (1997): Competition between cities, urban performance and the role of urban policy: a theoretical framework. In Jensen-Butler, C. – Shachar, A. – Weesep, J. (eds): *European Cities in Competition*. Avebury Publishers, Aldershot, 3-42. o.
- Kresl, P. (1995): The determinants of urban competitiveness. In Kresl, P. – Gappert, G. (eds): *North American Cities and the Global Economy: Challenges and Opportunities*. Sage Publications, London, 45-68. o.
- KSH T-STAR adatbázis (2013, 2014): *Magyarország települései*. Éves településstatisztikai adatok 2012-es településszerkezetben. Központi Statisztikai Hivatal, www.ksh.hu.
- Lengyel I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2000): A városok versenyképességéről. In Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, 130-152. o.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Lukovics M. (2008): *Térségek versenyképességének mérése*. JATEPress, Szeged.
- Mezei C. (2006): A települési önkormányzatok szerepe a helyi gazdaság fejlesztésében. *Doktori értekezés*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- NFÜ (2014): *Nemzeti Fejlesztési Ügynökség*. <http://www.terkepter.nfu.hu>.
- Porter M. E. (2000): Location, Competition, and Economic Development. *Economic Development Quarterly*, No. 1, 15-34. o.
- So, M. – Shen, J. (2004): Measuring urban competitiveness in China. *Asian Geographer*, 23, 1-2, 71-91. o.
- Magyarország Kormánya (2014): *Széchenyi 2020 terv*. <http://www.palyazat.gov.hu>.
- Szirmai V. (szerk.) (2009): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Szörényiné Kukorelli I. (2011): Nyertes térségek titkai, avagy a rurális tér sikertényezői. In Mezei C. – Bakucz M. (szerk.): *Agrárátalakulás, környezeti változások és regionális fejlődés: Tanulmányok Buday-Sántha Attila 70. születésnapjára*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 181-199. o.
- Vidékfejlesztési Minisztérium (2014): <http://www.kormany.hu/hu>.